

Mrázek, Roman

K problémům strukturní syntagmatiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1967, vol. 16, iss. A15, pp. [97]-110

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101076>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROMAN MRÁZEK

K PROBLÉMŮM STRUKTURNÍ SYNTAGMATIKY

1. V moderní, strukturně pojaté souborné práci věnované syntaxi by měl syntagmatický oddíl nalézt své místo. Otázky syntaktické syntagmatiky, její náplně, rozsahu a zařazení, jsou stále živé.¹ V posledních letech se zájem o ně ještě zintenzívnil, též v souvislosti s hledáním automatické analýzy textu a sestavováním algoritmů pro účely strojového překladu. Celá věc dostává velmi konkrétní, statisticky založené podklady. Sbližují se hlediska syntaktická a lexikologická, popříp. lexikografická.² O tyto „algoritmické“ záležitosti nám však v předkládané stati přímo nejde. Spíše nám bude záležet na tom, abychom upozornili na některé obecné aspekty teoretického rázu a naznačili, jak si konkrétně představujeme syntagmatické partie v rámci zevrubnější popisné syntaxe (především jazyků slovanských, jmenovitě ruštiny).

1.1. Syntagmatika si vydobývá oprávnění být součástí popisné skladby určitěho jazyka potud, pokud ze svého specifického zorného úhlu promítá způsobilost slovoforem (formémů) vstupovat navzájem do elementárních syntaktických vztahů, především hypotaktických.³ Jejím předmětem jsou zákonitosti, jimiž se řídí v příslušném jazyce spojovatelnost slov, když spolu vytvářejí ty či ony konfigurace.⁴ Má ukazovat, jaké jsou vůbec možnosti i meze slovní, přesněji: tvarově slovní kombinatoriky. Např. vzhledem k ruštině musí nějakým způsobem i konstatovat, že je přípustné vytvořit za určitých podmínek těsné spojení dvou imperativů (ѣди напиши apod.), že infinitiv slovesa быть lze spojit mj. s instrumentálem pasivního minulého participia adjektivního (быть поврежденным, быть очарованным, proti čes. *být poškozen, být okouzlen*), že však finitní tvar был je syntakticky inkompatibilní s infinitivem jiného slovesa (*был купаться).

1.2. V souvislosti s tím syntagmatika zároveň zjišťuje syntaktickou valenci slov a slovoforem, stanovíc třídy s touž nebo obdobnou valencí. Všechno to ovšem má probíhat na úrovni vysokého zobecnění. V strukturní syntagmatice není podle mého soudu místa pro důsledné minuciózní výčty (např. funkcí všelikých příslovečných pádů, prostých i předložkových). Požadované abstrakce bude dosaženo za podmínky, že bude přihlíženo k obecnému charakteru komponentů nadřazených i komponentů podřazených, a u posledně jmenovaných zvláště k jejich obecné formální stránce vůči dominátoru, totiž zda se mu tvarově přizpůsobuje či nikoli. Takovým způsobem nebude docházet k překrývání s jinými partiemi skladby, např. s výklady o větných členech. Různé oddíly skladby i tvarosloví přinášejí totiž pohled na jazykové objekty z jiného hlediska, s jiným dominantním zaměřením.

2. Zastávám myšlenku polyprojekce jakožto významného rysu vpravdě strukturního gramatického popisu. Mluvnický (díličí) systém jazyka má být osvětlen co možná všestranně. Souborná gramatika nechť proto obsahuje raději více průmětů, více navzájem se doplňujících pohledů, o to bude výsledné vidění jazykové struktury „prostorovější“. Přiznáváme v tomto gramatickém popisu domovské právo vedle syntagmatiky také tzv. významosloví. Vyvstává přirozeně problém zásadní kompetenční delimitace syntagmatiky (na úrovni syntaktické) vůči výkladům o větných členech a výkladům o významosloví, a to na pozadí delimitace oblasti syntaxe od oblasti morfologie.

2.1. Morfologii je vskutku záhodno pojímat širě, nejen jako pouhou formální paradigmaticku, nýbrž zároveň se zahrnutím morfologické sémantiky čili morfologického významosloví. Tedy významosloví týkajícího se především kategorií slova samého o sobě, nikoli kategorií mezislovně usouvztažňovacích. Významosloví zajisté má v gramatické deskripci své důležité místo. Dříve se často zahrnovalo celé do skladby, vedlo to však ve svých důsledcích k neúměrné hypertrofii skladby; nejnázorněji to dokumentuje značně objemný syntaktický svazek Trávníčkovy *Mluvnice spisovné češtiny*. Skladbě je nutno odlehčit, ponechat v ní pouze záležitosti konstrukční.

2.2. Na druhé straně však nelze připouštět, aby se oprávněný požadavek probírat v tvarosloví vedle holé formální paradigmaticky také funkci časovaných a skloňovaných tvarů chápal tak, že tam budou probírány veškeré deklinační a konjugační kategorie, na úkor syntaxe. To je hledisko beze sporu metodicky neudržitelné.⁵ Např. o kategorii pádů prostých může být v tvarosloví podána pouze povšechná, nejzákladnější souhrnná informace, a to hlavně se zřetelem k fungování pádů v konkrétních, adverbialních významech; je omyl uvádět zde i detailní jevy spjaté s pádovou rekcí. Předložky (a předložkové pády) budou zde uvedeny už mnohem zevrubněji, opět však s dominantou na samostatné, příslovečné významy, kdežto užití ryze syntaktické se pouze zaregistruje v zcela zobecňující zkratce. Obdobně z konjugačních kategorií slovesných bude v tvarosloví traktováno např. slovesný rod a osoba pouze potud, pokud už nepůjde primárně o tvoření určitých větných konstrukcí, to spadá svým těžištěm do skladby (do výkladů o korelacích aktivních a pasivních konstrukcí a o konstrukcích se zobecněně platným subjektem). Nebo o částicích a spojkách náleží do tvarosloví po stránce funkční jenom výklady fundamentální, zatímco podrobně se o nich musí šířit především skladebný oddíl věnovaný typům vět a partie o souvětí a několikanásobných členech. Úhrnně řečeno: významosloví, přesunutě svou větší částí do morfologie, nesmí zase pohltnout všechno. Je třeba citlivě lišit jevy řádu samého slova, jeho formálních obměn ve vztazích široce paradigmatických, od jevů řádu usouvztažňovacího a konstrukčně stavebního, čili široce syntagmatického. Na věci se tím nic nemění ani v souvislosti s tím, že se v nejnovější době zdůrazňuje afinita protikladu paradigmaticka : syntagmatika ve všech rovinách (podsystémech) jazykového systému.

3. Jaké místo v rámci moderně podané skladby náleží syntagmatice a jak se rýsuje její náplň? Skutečností zůstává, že by bylo konec konců možné se ve skladebných výkladech vůbec bez syntagmatiky čili oddílu o „slovním spojení“ obejít. Většina odpovídajících jevů by se dala přivtělit do partií o větných členech. Takový postup by však znamenal zploštění

celkového obrazu skladebné soustavy jazyka. Unikaly by leckteré věci postupující „napříč“ kategoriemi větných členů, spjaté společnými rysy ve spojitelnosti slovních tvarů nezávisle na jejich členské platnosti, zůstala by v podstatě neosvětlena souvztažnost determinační valence slovních tříd kmenoslovně spolu souvisejících. Kompetenční problém představovaný oblastmi: syntagmatika : větné členy vskutku není nikterak prostý, vyžaduje obezřetného řešení s cílem nedopustit zbytečnou dublování. Celkově by mohlo platit asi takovéto hledisko: syntagmatika necht se vzdá všech nepotřebných jednotlivostí a pracuje se zobecňujícími průměty. Naproti tomu výklady o větných členech mohou obsahovat i mnohé zcela detailní údaje (např. u objektu vazbu řady sloves, třeba i s diferenčním zaměřením), nazírané přirozeně už z odlišného zorného úhlu, totiž co do vyjadřování určitých obsahově formálních kategorií. Jak patrně, doporučujeme postup spíše opačný, než byl zvolen ve skladebné části tzv. *Akademické mluvnice ruštiny z r. 1954*.⁶ Tím by bylo také zaručeno, že by pasáže zabírající syntagmatiku byly poměrně nevelké. Lze si je nejlépe představit rozvrženy do tří dílčích okruhů:

(1) Výklady souhrnně probírající — po osvětlení základních pojmů — formální stránku závislých složek syntagmat z hlediska její celkové předepsanosti či nepředepsanosti dominující složkou. Šlo by tedy o shrnující osvětlení jevů kongruence a rekce proti tzv. přimykání. Dosud v mluvnicích ruštiny tyto výklady pohříchu většinou chyběly. A že je velmi důležité např. o kongruenci pojednat souborně na jednom místě, to plyne už z té skutečnosti, že po této stránce vykazuje kategorie atributu a predikátu, zčásti i predikativního determinantu (doplňku), řadu rysů společných.

(2) Vlastní, typově viděný repertoár syntagmat. Bylo by ukázáno, jak mohou jednotlivé slovní druhy a tvary navzájem vůbec vstupovat do hypotaktického skladebného vztahu. Rozhodující hledisko kombinatoriky slovnědruhové nutno doplňovat přihlazením k stupni obligatornosti závislých členů a ovšem také k tomu, zda se vytvářejí konfigurace dvojslovné, trojslovné a víceslovné. Tento okruh vytváří těžiště celé syntagmatiky v syntaktickém plánu.

(3) Konečně třetí okruh by reprezentoval jisté dovršení významosloví podaného zčásti už v morfologii. Nyní budou dominantně probrány významoslovné záležitosti po výtce usouvztažňovací, syntaktické. Bude promítnuto, jaké jsou syntagmaticko-funkční valence slovních druhů a tvarů; např. jak se vůbec po stránce skladebné chová sloveso, jaká je jeho intence, jakými determinanty se obecně rozvíjí, jak se ve větě uplatňuje tvar finitní, jak infinitiv, přechodník atd. Našlo by tam své místo také shrnující poučení o pádech prostých a předložkových v jejich funkcích čistě syntaktických (tj. nesémantických), viděno podle stupně této syntaktičnosti, nikoli mechanicky v promiskuitě s významy konkrétními.

Budiž znovu podotknuto, že při tom při všem by celá syntagmatika v rozvržení do zmíněných tří částí nezabírala nikterak mnoho místa. Pracovala by s typovými abstrakcemi a odlehčilo by se jí zejména tím, že by mnoho konkrétního materiálu adverbialně sémantického in extenso vůbec vyčerpáváno nebylo.⁷

4. Skutečnost, že v strukturně pojaté syntagmatice nemají být zevrubně probírány všelike adverbialní pády, prosté a zvláště před-

ložkové, je nutno ovšem zdůvodnit. Na váhu padají hlavně dva argumenty:

(1) Takovéto adverbialní pády často ani žádné těsné syntagma s určitým jediným nadřazeným slovem nevytvářejí. Dovožovat jejich jakoby gramatickou závislost na slovese se jeví jako postup leckdy značně umělý. Ve skutečnosti externě determinují celé predikační jádro věty. (Obrazně se snad může říci, že jako „kry“ volně plynou ve větném celku, přispívajíce do sdělení svým autonomním, konkrétním gramatickým významem, spolu se sémantikou lexikální.) Srov. např. При жизни отца семья не знала забот. С его поддержкой вошел в литературу талантливый сказочник; Между друзьями начался крупный разговор.⁸

(2) Užítí zřetelně adverbialního pádu z velké části ani nijak nebývá přímo podmíněno charakterem určitého dominátoru. Vždyť jeden a týž adverbialní pád rozvíjí predikační jádro mluvnicky značně variabilní. Tak třeba výraz на вокзале se může octnout v takovémto okolí:

На вокзале произошел смешной случай.

На вокзале большой шум.

На вокзале я был очень нетерпелив.

На вокзале будет людно.

На вокзале мне не сиделось.

Bylo by iluzorní snažit se z toho vypreparovat různá syntagmata, v nichž by zmíněný výraz vystupoval vždy v úloze závislého komponentu. Mělo by to ještě další výhodu: bylo by nutno uvádět užítí lokálu s předložkou na v místním významu v několika různých souvislostech, vždy v závislosti na jiném dominátoru (произойти на вокзале, быть нетерпеливым на вокзале, порпър. i людно на вокзале, а дále нетерпеливый на вокзале, шум на вокзале).

4.3. Jak ještě bude zdůvodněno, tvoří předmět zájmu syntaktické syntagmatiky především determinanty intenční, tj. ty, na něž jsou nadřazené členy přímo zaměřeny, k nimž lexikálně tendují. Z determinantů povahy adverbialní jsou to takové jako: жить в деревне, работать на заводе, приехать из Москвы, весить две тонны, выглядеть устало. Naproti tomu všemožné neintenční, externí determinanty adverbialního rázu právě proto, že jsou tolik autonomní a není jich tedy užito primárně z příčin mezislovního usouvztažnění, vymykají se z kompetence syntagmatiky a mají být dotčeny v morfologickém významoslóví v souvislosti s příslovecnou sémantikou jednotlivých předložek, zčásti též pádů bezpředložkových.

5. Nelze patrně popírat, že hypotaktické skladebné vztahy mezislovní (i mezivětné) vykazují konec konců jistý binární charakter.⁹ Tomu jest rozuměti tak, že jeden syntaktický komponent stojí ve vztahu k nějakému jinému komponentu. Neplyne však z toho, že musí jít vždy o vztah k určitému jednomu nadřazenému větnému členu. Vedle nejčastěji se vyskytujících členů prostě závislých (čili jednoduše závislých, „monodependentních“) existují totiž i členy závislé „difúzně“ (dochází k vztažení vůči celému predikačnímu jádru nebo se dominátor jednoznačně stanovit ani nedá) a pak ještě členy dvojitě závislé („bidependentní“, v případě predikativního determinantu).

5.1. K difúzně závislým členům patří především velmi četné shora již připomenuté externí determinanty adverbialní povahy typu Между друзь-

ями начаться крупный разговор. Dále se nezřídka stává, že nelze rozhodnout, zda určitý výraz determinuje nadřazené syntaktické substantivum a přísluší mu tedy úloha atributu, či zda vystupuje jako determinans predikátu. Je to vidět už na zcela prostých případech typu *Pocítil bolest v koleně* (příklad V. Šmilauera), rus. Я стоял в очереди за газетой. Tak je tomu též s tzv. volným dativem v češtině, ten se gramaticky sice vztahuje spíše k slovesu, avšak sémanticky tíhne k substantivu, nabýváje tím téměř platnosti posesivní, např. *Hodinky mi spadly na zem* (proniká význam „mé hodinky spadly na zem“).¹⁰ Zcela obdobná situace nastává u častého ruského analogu takového volného dativu, totiž u genitivu s předložkou *y*, např. Часы у тебя спешат; Урок у меня уже написан; Настроение у Верочки менялось быстрее волны морской (Караваява). Avšak i ruský dativ nejednou vystupuje rovněž jako difúzně závislý člen, třebaž většinou ve smyslu prvně jmenovaném, tj. jakožto komplexně vztažený k predikačnímu jádru věty; srov. případy jako: Наконец, холодная струя начала пробираться мне за галстук (Пушкин); Но никто еще не дал ясного, логического определения этому слову (Čechov); Она мне не сестра (Рапова); Им мало высоких домов — *Jim nestačí vysoké domy* (Erenburg).¹¹

5.2. S pojmem dvojité závislý (čili bidependentní) větný člen se v české teorii běžně pracuje, jde o predikativní determinans čili doplněk. Problematika tohoto větného členu se jeví jako velmi přitažlivá, a nezůstala proto nezpracována. Zde by bylo na místě připojit pouze několik málo poznámek majících přímý vztah k otázkám syntagmatiky. Zastávám názor, že konfigurace obsahující bidependentní člen rozhodně mají být pojaty do syntagmatického oddílu syntaxe.¹² Už z té příčiny, že dvojjazyčnost se ani realizovat nemusí, např. když nadřazené sloveso dostává infinitivní tvar; srov. прийти последним, работать монтером, выступая защитником, поступать в морские разбойники (Čechov), выдвигать происшедшее только за провокацию (Erenburg). Téžov gramatického řádu jsou ostatně i syntagmata se slovesy sponové povahy, srov. оказаться хорошо подготовленным, служить примером, быть влюбленным, быть учителем. Ukazuje se tedy, že dvojjazyčnost tohoto členu není radno přeceňovat, neboť je spíše jen fakultativní, implicitní, a že vzhledem k možnosti vytvářet i syntagmata nepredikativní měl být predikativní determinans zaregistrován v partiích o slovním spojení v *Akademické skladbě ruštiny* z r. 1954, ježto tam se úmyslně vše transponuje do Prokrustova lože spojení nepredikativních.

5.2.1. Vůbec nominalizační konfigurace s tímto členem zatím stále zůstávají v teorii téměř nepovšimnuty, ač jsou velmi zajímavé a v promluvách nikoli tak sporadické, srov. работа монтером, вопрос о выдвижении тов. Петрова кандидатом // кандидаты — *otázka návržení s. Petrova za kandidáta*. Jak je tu vidět, máme co činit s přívlástkem predikativně determinujícím, ale jeho regens se dále může dostat do závislosti na dalším nadřazeném substantivu.¹³ Z toho všeho vlastně také vyplývá, že dosavadní definice predikativního determinantu (doplňku) by měly být revidovány.

5.2.2. Formálním znakem predikativního determinantu se jeví obvykle jeho výrazové přízpusobení nadřazenému syntaktickému substantivu. (V zmíněných konstrukcích typu *Пřijít k obědu neupravený není vhodné*, s explicitně nerealizovaným vztahem k substantivu, bere se ovšem nepříznakový tvar maskulinový.) Jestliže se výrazové přízpusobení (především shodou) záměrně vůbec porušuje, kvalifikuje se to zpravidla v tom smyslu, že pozici „doplňku“ už zaujalo adverbiale, srov. мальчик ходит босой → босиком; поезд идет порожний → порожняком. Avšak i při nedostatku formální podřízenosti dvojitý vztah predikativního determinantu alespoň sémanticky někdy trvá dále, čili je to pak

příslowečné určení predikativně determinujícího charakteru; srov. *Zahlédí ho bez brýlí* ve významu „A zahlédl osobu B + osoba B byla bez brýlí“. Toto specifické příslov. určení je tu „synobjektové“, tj. významově se připíná k objektu věty, na rozdíl od podobného určení „synsubjektového“ v případech jako *Byl spatřen bez klobouku* (tj. „A byl spatřen + osoba A neměla klobouk“).

6. V zobecnění výrazové stránky závislého komponentu syntagmat bude záhodno některé věci interpretovat jinak, než se to dosud většinou dělává. Dá se zde po mém soudu dobře zdůvodnit zásadní princip binární opozice: (1) Buď si nadřazený člen žádá určitou formu výrazu závislého členu, přičemž je zde k dispozici výběr z možných slovoform — to je tvarová žádánost, podmíněnost. Realizuje se kongruencí, nebo rekcí, ale někdy i současně oběma těmito způsoby zároveň; k poslední jmenovanému případu srov. formu predikativního determinantu v dokladech typu *ero считают умным*, kde instrumentál adjektiva je žádán slovesem, ale současně se rod a číslo podřizuje kongruencí objektovému akuzativu. (2) Nebo o tvarovou žádánost nejde, závislý člen se tedy svému dominátoru nepodřizuje. Tuto situaci máme tehdy, když úlohu závislého členu zastávají rozmanité útvary povahy příslovečné.

6.1. Vysoký stupeň pravděpodobnosti, že po nějakém dominátoru bude následovat právě určitý typ závislého členu, nás ještě neopravňuje k tomu, abychom tam spatřovali rekcí (řízenost) a tedy obvykle v závislém členu objekt (předmět), jak se dost často v poslední době myslívá. Nelze totiž ztotožňovat rekcí s určitým druhem zaměřenosti čili intence dominátoru na určitý typ determinace. Nejčastěji se uvádějí doklady jako *войти в комнату*.¹⁴ Máme zde však slovesa nikoli s určitou rekcí, nýbrž s určitou adverbialní intencí. Důkazem adverbialní povahy předložkového akuzativu *в комнату* může být izofunkční substitute: lze jej v analogické funkci nahradit alespoň jedním zcela evidentním adverbialním determinantem, srov. *войти сюда, туда*.¹⁵

6.2. S druhé strany pokládáme za chybné redukovat pojem rekce pouze na pádovou rekcí. Rekční může být nejen prostý nebo předložkový pád, nýbrž také infinitiv (*желает видеть, необходимо проверять*) a dokonce celá věta (co se týče užití příslušné závislé konstrukce s určitou „syntaktickou“ spojkou typu *что „že“, чтобы „aby“* apod., jakož i užití závislých konstrukcí izofunkčních, srov. *предполагает, что...; требует, чтобы...*). Dochází zde v závislosti na slovnědruhové příslušnosti nadřazeného členu i na jeho individuální valenci k rozmanitým synonymickým alternacím. Tato oblast vykazuje z hlediska srovnávacího řádu zajímavých rozdílů v detailech i v zobecnění. Např. pro ruštinu je všeobecně příznačné, že dějová substantiva, rozvíjená celou větou, musí mít u sebe mnohem častěji než v češtině ještě preparativní demonstrativum, srov. typ *Поžadavek, aby ... — Требование о том, чтобы ...; Помыслил, že přítel zahynul — Мысль о том, что друг погиб*.¹⁶ Alternace pomáhají při správném zhodnocení povahy závislého komponentu. Ukáží např., že ne každý rozvíjející infinitiv je přimykající, jak se někdy mylně soudívá. Jestliže alternuje s řízeným pádem nebo je svým nadřazeným členem jedině žádán, má charakter determinantu řízeného, srov. *стремится к победе // победить, надеется на встречу // встретить, неос. следует заметить*. Pouze když tato podmínka splněna není, jde o infinitiv přimykající, tj. příslovečný, srov. *пришел погостить, поднялся уходить, уже поздно жалеть*.

7. V strukturní syntagmatice, jak ukazuje teoretický vývoj poslední doby, nebude možno nepřihlížet podstatným způsobem k tomu, nakolik jsou rozvíjející elementy v celé konfiguraci obligatorní, komunikativně nezbytné. Na jedné straně máme tedy determinanty obligatorní, na druhé straně — jakožto kvalitativním protipólu — pak determinanty ryze fakultativní.¹⁷ Mezi oběma těmito krajními případy leží celé přechodné pásmo determinantů silně intencních až jen slabě intencních, stupeň intencnosti lze přímo individuálně vyčíslit. Je snad jasné, že v popředí zájmu syntagmatiky má stát především determinace intencní, přičemž její nejvlastnější jádro vytvářejí závislé komponenty přímo obligatorní.¹⁸

7.1. O této problematice by bylo možno se rozepsat širě, avšak zde se omezíme jen na několik základních fakt. Více méně obligatorními bývají determinanty zhruba ve dvou navzájem blízkých a leckdy sdružených druzích případů: (1) Aby nedocházelo ke „komunikativnímu paradoxu“, v útvarech jako: *Včera jsem potkal člověka* (jakého?); *Seděla tam dívka s vlasy* (jakými?). Existují totiž jevy, které platí za samozřejmé a které tedy, kdyby byly samy o sobě předmětem sdělování, působily by paradoxně. Proto lze např. říci: старик с бородой н. с седой бородой (ne každý nosí plnovous), avšak pouze: старик с живыми глазами (každý má normálně oči). (2) Aby nedocházelo ke komunikativní kusosti, neúplnosti, srov. *Potkal jsem* (koho?); *Krejčí mi ušil* (co?); *Má velkou snahu* (jakou?, po čem? — nevyplývá-li tento determinans ovšem z kontextu).

7.2. Dvojčlenné (čili dvojkomponentové) konfigurace s potřebným závislým členem zahrnují zejména vazbu jednoho objektu se slovesy (встретил, надеется, воспользовался ...), s některými adjektivy nebo i adverbii (похожий, зол, мне жаль ...), jakož i s dějovými substantivy (в транспоновané už funkci atributu objektové povahy, např. открытие, пользование, служение, встреча ...). Dále sem náleží predikativní determinans u některých sloves (стал известным, оказался прав, является мастером ...) a někdy též příslovečné určení (ведет себя образцово, чувствует себя отлично, выглядит устало), obojí porpřípadě opět i v adnominální transpozici (сров. в бытность студентом, производство в полковники, выступ на vrchol, попадались люди босиком — Erenburg).

7.3. Zajímavější a typově pestřejší jsou konfigurace nutně trojčlenné; сров. дал кому что, вверил кому что, упрекал кого в чем, снабдил кого чем...; считал кого своим другом, принимал что за точку зрения, превратил что в что-то другое, произвели кого в полковники; перевезли кого в больницу, поставил что куда ..., вложил патрон в ружье; мешает мне сосредоточиться, просит его подождать, велел ему убрать; человек приятной наружности, мотор большой мощности, синего цвета шляпа, Москва жестких скрипучих лет (Erenburg), канава длиной (в) пять метров, девушка с синими глазами ...; декламация стихов Маяковским, прибытие в Прагу венгерской делегации. Zvláštní třídou obligátně trojčlenných syntagmat vytvářejí taková spojení v jádře dvojčlenná, v nichž závislý element sám musí být ještě rozvit, сров. надеется встретить друга, стремится получить что-н. Úkolem syntagmatiky je mimo jiné právě to, aby zjišťovala jevy tohoto druhu a zobecňovala je do typů a tříd.

8. V teorii se obvykle rozlišují slovní spojení prostá a složená. Za složená se považují v sovětské syntaktické škole jakékoli víceslovné konfi-

gurace, třebas i redukovatelné na plně autonomní dvojslovné útvary; např. лампа с зеленым абажуром → лампа с абажуром; крылатая фраза о мещанском счастье → фраза о счастье; долго идти по пыльной дороге → идти по дороге.²⁰ Nabízí se však naléhavě stanovisko poněkud jiné: k strukturně složeným syntagmatům řadit především takové konfigurace, v nichž vystupují determinanty konstitutivní, tj. závazné nebo alespoň intenční, srov. подарить кому книгу, избрать кого в председатели // председателем, ответить приятным голосом, парень ростом с меня, чемпионка мира по фехтованию на рапире среди девушек — *mistryně světa v šermu fleuretem žen*. Zvláštní případ takových vícečlenných, postupně na sebe navazujících spojení představují útvary zahrnované k tzv. složenému predikátu, srov. хочет перестать курить, монжо привыкнуть казаться спокойным (Furmanov). Naproti tomu útvary typu крылатая фраза о мещанском счастье, долго искать ключ, встретить своего друга by se spíše měly hodnotit jako rozvitá syntagmata prostá.

9. Jestliže lze na jedné straně syntagmatickému oddílu odlehčit tím, že z něho budou vyloučeny všechny difúzně závislé determinanty a vůbec velmi mnohé konkrétně sémantické detaily plynoucí z užití předložkových i prostých adverbialních pádů, ukazuje se na druhé straně jako neudržitelné stanovisko odmítat a priori jakákoli syntagmata predikativní. Zakořeněného názoru, že slovní spojení jakožto stavební materiál věty vytváří rozčleněné označení jednotného pojmu a může mít pouze pojmenovací charakter, bude nutno se vzdát. Byl už nejednou na újmu úplnosti a vyváženosti syntaktického popisu jazykového systému, neoprávněně zužuje zorné pole badatelovo. Hlavní argumenty pro to, aby do syntagmatiky byla pojata i syntagmata predikativní, jsou:

(a) Obecně vzato nelze přece popřít, že nejtypičtější a funkčně primární formou slovesa je forma finitní, nikoli infinitiv. A finitní forma zastává funkci predikativní. Proto musíme sledovat syntaktické příznaky slovesa, jeho „syntagmatické chování“ ve vší možné kombinatorice právě zde, nejlépe v indikativu, zpravidla v tvaru 3. os. sg. (Aspoň vnějškově je to tvar univerzální, vlastní všem slovesům, i neosobním.) Pozorovat syntaktické vlastnosti slovesa pouze v transpozici do infinitivu znamená obrazně asi tolik, jako zkoumat život ryb pouze potud, pokud jsou mimo svůj nejlépejší živel, vodu.²¹

(b) Proč má být v syntagmatice vyhlášen interdikt nad uvedením valence řady neosobních a neosobně užitých sloves, jakož i predikativ, když u nich vypreparování do infinitivní nepredikativní podoby vůbec možné není nebo je značně nepřirozené? Srov. меня тошнит, знобит, передёрнуло, тянет, влечет, подмывает (что-н. сделать), взорвало ...; надо веревку, больно палец, жаль сестру, видно эту гору ...; веет прохладой, пахнет розами, тянет сыростью ...; его не стало, тебя (здесь) не хватало, воды прибавилось ... Něco zcela jiného je přece popisovat tyto útvary z hlediska jednočlenných větných konstrukcí, a něco jiného je nazírat je prostě v rovině nižší, totiž syntagmatické. Cíl deskripce bude pokaždé odlišný, k směšování obou rovin tím docházet nesmí.

V citované *Akademické skladbě ruštiny* (z r. 1954) vlivem apriorního „nepredikativního“ omezení se objevily v jinak tak rozsáhlých partiích o slovním spojení ještě některé další lakuny; chybí např. podrobnější poučení o užívání genitivu záporového, nejsou dotčena spojení typu делаться сильным, спать одетым, прийти последним, быть оптимистом,

jen zcela okrajově je podána zmínka o známých spojeních typu поступить в летчики, принять в члены, není zmíněn typ холодно ждать, поздно жалеть, темно читать, пора идти.²¹

(c) I v rámci sloves užitých „osobně“ se leckdy demonstrace slovesné kombinatoriky ukazuje jako dosti těžkopádná, pracujeme-li se slovesem vždy důsledně pouze v infinitivu. Máme na mysli hlavně případy, kdy u sebe sloveso má další závislý infinitiv. V praxi to pak znamená nutnost uvádět spojení dvou infinitivů (идти гулять, стараться помогать, перестать работать, советовать кому-н. отдохнуть), popř. až tří infinitivů (собираться перестать курить, хотеть продолжать писать). Oč přirozenější je uvádět první, dominující sloveso ve formě finitní (надеется встретить, хочет продолжать писать).²²

(d) Neuvažuje-li se sloveso ve své nejvlastnější funkci, totiž predikativní, dopadne systémový popis syntagmatiky slovesa jako kusý ještě v leckterém jiném ohledu. Pro ruštinu např. uživatel jiného jazyka nikde explicitně nenajde důležitou připomínku, že se se závislým infinitivem zásadně nespojují některá slovesa, zejm. быть, дать, dále slovesa smyslového vnímání, srov. přípustné čes. *byl se koupat, byl bruslit, dal vystavět most, слыšel jsem je zpívat*. (Vůbec gramatický popis má říkat, nejen co lze, ale také, co už nelze.) Naopak zase je záhodno zaregistrovat, že ruština snáší v jistých případech těsné spojení např. dvou finitních slovesných forem: сидит молчит, стоит не шелохнется. Ostatně má-li být registrující typová systematika mezislovní kombinatoriky vskutku všestranná, strukturní, nelze zásadně ze syntagmatiky v plánu syntaktickém vymýcovat ani zmínku o predikativních spojeních typu он бежать; люди пахать — а он руками махать; знай я ...; приди мы ..., i když se tu někdy objevuje tzv. пауза сказуемого ve specifickém intonačním profilu. Běží totiž typologicky o to, že v ruštině se může se syntaktickým substantivem v určitých případech pojit do predikačního syntagmatu jak infinitiv, tak i inkongruentní forma imperativu.

(e) Ještě jedna okolnost nikoli bezvýznamná mluví ve prospěch respektování i syntagmat predikačních: uznáme-li, že syntagmatický oddíl má přinášet mj. souborný výklad o využívání gramatické kongruence a rekce proti tvarové nepředeptanosti, proč by tedy měly být ze sféry kongruence eliminovány případy shody či neshody predikátu vůči podmětu? Vždyť přece jmenný predikát, zvláště adjektivní, má některé společné momenty s atributem, srov. мои пять рублей → пять рублей мои; знаю человека умнее тебя → этот человек умнее тебя; дедушкины голуби → эти голуби дедушкины.

9.1. Ze zahrnutí predikačních spojení ovšem nikterak neplyne, že mají být probírána promiskue se spojeními determinačními; naopak, budou vždy zřetelně odlišena. A za druhé nebude o nich v rámci syntagmatiky pojednáváno dominantně, nýbrž postačí dotknout se jich spíše jen v náznaku, prismatem syntagmatickým.

9.2. Doporučujeme-li brát jako základní podobu slovesných slovních spojení tu, v níž sloveso vystupuje v indikativu, pokládáme na druhé straně za účelné, aby se všelikým nominalizačním transformacím dostalo (jakožto útvarům přirozeně již odvozeným, derivovaným) zvýšené pozornosti než doposud. Ovšem infinitiv není jediný jmenný tvar, vedle toho nutno přihlížet také k přechodníku, adjektivnímu participiu a slovesnému substantivu,

zejm. pokud všechny tyto formy vykazují určité syntagmatické diference „směrem dolů“ proti formě finitní. Rozvedeno podrobněji:

(a) V rámci infinitivních struktur byly dosud zanedbávány případy jako *быть равным, быть побеждённым, быть учителем; желание быть первым, способность быть распротранённым; старается быть честным, находил удовольствие быть один.*

(b) U přechodníku obvykle postrádáme v ruských pracích poučení o jevech, které by odpovídaly českým útvarům typu *ја využiván, јsouce zničeny, був vychován*; srov. rus. Будучи охлажден (охлажденный, -ым) до минус 181,4 градуса при атмосферном давлении, кислород становится жидким Z odb. lit.; Оно (= зависимое слово) получило форму родительного падежа, которая особенно свойственна примененным добавлениям, будучи используема как показатель различных отношений между ним и господствующим именем Z odb. lit. Zřetelnější už je situace v transformátech typu *кончив работать, боясь заблудиться, желая помогать* (ač při adverbializaci přechodníku srov. konstrukci z L. Tolstého: княжна-грузинка, не переставая улыбающаяся...).

(c) V souvislosti se slovesnými adjektivy nelze zapomenout jednak na spojení jako *не успевший бежать, начавший рассказывать*, jednak na takováto spojení: *романтизм 19 века, бывший в некоторых существенных отношениях отступлением...* Z odb. lit.; Рабочие покупали большие машины, когда-то бывшие дорогими (Erenburg).

(d) Při syntagmaticke slovesných substantiv bude nutno strukturněji a ve větší úplnosti vidět poměr jejich determinace k determinaci souvztažných sloves (srov. *желает истребить* → *желание истребления, требует чего-н.* → *требование о чем-н., попытался бежать* → *попытка к бегству*) a zvláště všimnout si dosud zcela opomíjených transformátů s někdejšími predikativními determinanty (např. *сохранение хода часов неизменным, работа монтером, принятие в члены; k tomu srov. též čes. Ceil jsem knihu vydanou jako příručka* (příklad Fr. Daneše); *k vyjádření děje chápaného jako všeobecně platného*).

10. V moderní teorii syntaxe se stejně jako v tradiční syntaxi pojímají tzv. syntaktické slovní druhy až příliš generalizovaně, zjednodušeně. Často se tu pracuje s počtem čtyři. Pro syntagmatické účely však pojetí toho druhu plně nevyhovuje. Vhodnější a správnější je uplatňovat větší měrou zřetel k tvaroslovné slovnědruhové povaze slov a slovoforem. Zvláště vadí, když se za syntagmaticky homofunkční šmahem pokládají substantiva a substantivní zájmena a ve větých vzorcích nebo transformačních a generujících modelech se berou prostě jako něco zcela identického. Avšak tato zájmena vykazují vedle funkčních shod se skutečnými substantivy též závažné odchylky, a k nim se musí v transformační syntaxi přihlížet:

(a) Značně omezeně se mohou determinovat atributem. Pokud taková možnost nastává, pozorujeme nejednou odchylky ruštiny proti češtině; srov. Он сам *желает посмотреть; Помогите мне бедному!*²⁴; *То јси целá ты; что-то черное — cosi černého; что-нибудь новенькое — něco nového; некто Смирнов; кто-то в белом; Мы *работящие* města Brna *сlibujeme ...* — Мы, трудящиеся города Брно, обещаем ...; *Јá неšťастný (ја hlupák) јsem na to zapomněl* — Я, несчастный (я, дурак), позабыл об этом; *Tak видишь, ты pesimisto* — Вот видишь, пессимист. Rozvíjení osobních zájmen pomocí adverbialního atributu se bude muset teprve zkoumat (případy typu *Мы сегодня — это не то, что мы вчера*).*

(b) Při nominalizační transformaci se objektový akuzativ vyjádřený osobním zájmem obvykle nestává genitivním přívlástkem (jako je tomu u substantiv, srov. *stavět dům* → *stavba domu*), nýbrž mění se v pronomen posesivní (*зачрáníл мѣ* → *мá зáchрана, zničili ho* → *јeho zničení, uvítali nás* → *наше uvítání ...*).

10.1. Je také chyba, když se sloveso bere prostě jako jedna jediná syntagmatická entita. Vždyť přece různé slovesné tvary vykazují nestejně syntagmatické příznaky, byť i pouze drobné: např. v ruštině existují

určité rozdíly už ve spojovatelnosti indikativu proti imperativu (srov. пойдём прогуляемся!, идите сами посмотрите), zcela specifické postavení zaujímá infinitiv, přičestí se chová dosti podobně jako adjektivum (ne však totožně s ním), atd. V podstatě jde o to, že „spodní“ syntagmatické svazky jsou si zde všude celkem dosti blízké (opět však nikoli identické), kdežto svazky „horní“ se liší. Proto by v strukturně napsané syntaxi neměl chybět ani pasus o kombinatorice jednotlivých slovesných tvarů navzájem mezi sebou. — A najdou se ještě i jinde vážné skutečnosti svědčící pro to, že třídy slov a slovoforem s obdobnými syntagmatickými valencemi spíše odpovídají třídám v rovině tvaroslovné než zjednodušeným čtyřem třídám v rovině skladebné (syntaktická substantiva, adjektiva, adverbia a verba).

11. Ještě připojuji krátkou poznámku o hypotaxi (subordinaci) a parataxi (koordinaci). Zjistě předmětem syntaktické syntagmatiky jsou především spojení hypotaktická. Naproti tomu parataktická spojení, představující oblast kvalitativně odlišnou, nemohou ani být hodnocena jako skutečná syntagmata. Jeví se však účelné, aby už z důvodů výkladové vyváženosti a projekční úplnosti byla v moderně koncipovaném syntagmatickém oddíle věnována souborná pozornost také jim. Jedním z vedlejších důvodů toho může být okolnost, že zvláště v ruštině nastávají případy formální hypotaxe k vyjádření sémantické parataxe (srov. моя и твоя работа → наша с тобой работа; я и отец → мы с отцом) nebo i neutralizace obou zmíněných základních syntaktických vztahů (srov. я пойду прогуляюсь lze interpretovat buď: я пойду + я прогуляюсь, nebo hypotakticky: я пойду, чтобы прогуляться; pod. иди напиши! = „jdi a napiš“ n. „jdi napsat!“).

*

12. Teorii syntagmatiky v rovině syntaktické je nutno dále prohlubovat a opřít ji od některých jednostranností. Plodné impulsy zde přicházejí hlavně prostřednictvím transformační a generativní gramatiky. Její zásluhou se pohledy stávají všestrannější, boří se některé předsudky, deduktivní postupy odhalují konstrukční kombinatoriku v mezích co nejzazších (pohybuující se na úrovni konstruktů, někdy až na hranicích únosnosti, což platí zvláště o genotypech Šaumjanových). Sympatické je, že se odstraňují přebrady mezi útvary syntagmatickými, větnými a souvětými, ježto se při transformačních operacích odhaluje jejich izofunkčnost. Vpravdě strukturní syntagmatika má zajisté hojně těžít ze všeho nového a prokazatelně lepšího; zároveň má i sama být platným článkem v aplikaci transformační syntaxe. Pochybování o užitečnosti (nebo o „explikativní síle“) závislosti gramatiky není na místě.

ПОЗНАМКИ

¹ Zásadní důležitost pro teoretické zamyšlení nad dosavadními pojetími syntagmatiky, syntagmatu a vůbec širších aspektů syntaxe tu má studie J. Bauera, *Několik poznámek o pojmech slovní spojení, větná dvojice a syntagma*, SPFFBU, A 1, 1952, str. 26—57.

² Z nejnovější literatury k syntagmatice (sám tento pojem dostává ovšem nyní nový obsah i širší rozsah, překračující již rámeček syntaxe) třeba uvést zejména: R. F. Mikuš, *Principi sintagmatike*, Zagreb 1958 (rotaprint) (odvážný pokus o interpretaci velké části jazykového systému z pozic syntagmatických); Je. A. Sedešnikov, *Několko slov o sin-*

tagmatickésoj teorii, VJa 1958, 4, 39—46 a *Ještě o syntagmatickésoj teorii*, tamt., 1961, 1, 73—82 (zaujímá hodnotící stanovisko k pojetí Mikušovu); M. G. Kravčenko—T. V. Strojeva, *K voprosu o slove i slovosocetanii*, VJa 1962, 2, 38—45; několik prací N. N. Prokopoviče (v. VJa: 1953, 6, 37—52; 1959, 5, 88—94; 1963, 1, 75—85, knižní dílo: *Socetanija narečij s imenami prilagatelnymi v sovremennom rusckom jazyke*, Moskva 1962); nejnovejší pozoruhodná knižní synteza: *Словосочетание в современном русском языке*, M. 1966); práce Je. V. Krotevičové, např. *Slovosocetanie kak stroitelnyj material predloženiija*, izd. Lvov. universiteta, Lvov 1956; mnoho cenného teoretického materiálu a podrobnou bibliografii předmětu obsahuje knížka A. Ja. Michneviče, *Sintaksična nepadželnyja slovazlucenni ŭ belaruskaj move*, Minsk 1965.

Hlediska transformační snaží se aplikovat na tuto oblast zejm.: D. S. Worth, *The role of transformations in the definition of syntagmas in russian and other slavic languages*, The Hague 1963 (American contributions to the Fifth International congress of Slavists); F. Papp, *Transformacionnyj analiz rusckich prisubstantivnych konstrukcij s zavisimoj časťou — suščestvitelnyj*, Slavica I (1961), 55—83, a *K postrojeniju odnoj strukturnoj modeli sistemy slovosocetaniij sovremennogo rusckogo jazyka*, Studia Slavica IX (1963), 229—237; J. Ružička, *Typy syntagiem v jednotlivých slovanských jazycích a otázky transformačnej metody*, Jazykovedný časopis 18, 1963, 3—7.

Statistické metody uplatňuje (ve smyslu souvislosti syntaktických příznaků slov s jejich lexikálním obsahem) velmi plodně Ju. D. Apresjan, srov. naposled jeho studii *Opyt opisanija značeniej glagolov po ich sintaksičeskim priznakam*, VJa 1965, 5, 51—66. K matematickým metodám v této sféře srov. ještě: Je. V. Padučeva—A. L. Šumilina, *Opisanije sintagm rusckogo jazyka*, VJa 1961, 4, 105—115; M. M. Kopylenko, *K eksperimentalnomu izučeniju sočetajemoj leksem*, VJa 1965, 2, 85—91; N. Z. Kotelova, *O prime-nenii ob'jektivnyh i točnyh kriterijev opisanija sočetajemoj slov*, VJa 1965, 4, 53—64 (ostrá kritika některých nedostatků statistických postupů Apresjana, Meščuka a Iordanské).

* Slova a jejich tvary (jakožto jednotky svou povahou lexikálně-morfologické) představují na úrovni syntaktické elementární potenciální jednotky, pro něž se užívá označení tagma, resp. tagmém, syntaxém; srov. zejm. D. S. Worth, op. cit. v pozn. 2; P. Sgall, *Zur Frage der Ebenen im Sprachsystem*, TLP I, 1964, 95—106. Ovšem tagma realizuje svou vztahovou valenci teprve v syntagmatu.

⁴ K pojmu konfigurace v. nejnovejší Je. V. Padučeva, *O ponjatii konfiguracii*, VJa 1965, 1, 56—68.

⁵ Týká se tato výtka do jisté míry též rozvržení výkladů v knize *Přiruční mluvnicce ruštiny I*, Praha 1961; srov. zahrnutí celého pádosloví do tohoto prvního, morfologického dílu, str. 291—309.

⁶ V. *Grammatika rusckogo jazyka*, izd. AN SSSR, tom II, část 1, Moskva 1954, oddíl „Slovosocetanije“, str. 113—352. Naproti tomu mnohem stručněji a organičtěji byl už obdobný oddíl pojat ve zpracování V. A. Belošapkovové v knize *Sovremennyj rusckij jazyk II*, izd. Moskovskogo universiteta, M. 1964, str. 263—282. Nyní je v Moskvě připravováno nové, zkrácené vydání akademické gramatiky, vyšel již program jejího sestavení, za redakce N. Ju. Švedovové (*Osnovy postrojenija opisatelnoj grammatiki sovremennogo rusckogo literaturnogo jazyka*, M. 1966, izd. „Nauka“). Tato gramatika bude mít opět syntagmatický oddíl, v. str. 134—145 zmíněného programu. Předkládaná stať autora chce mj. do jisté míry přispět diskusním způsobem k řešení těchto aktuálních otázek sovětské jazykovědy.

⁷ Osvětlení velké části syntagmatických jevů spadá v nejnižší instanci a v konkrétním rozvedení vlastně do sféry lexikografie. Ve výkladových i větších překladových slovnících by měla být u jednotlivých hesel podle potřeby podána vždy spolehlivá informace o tom, jak se příslušné slovo spojuje, jaké jsou jeho intencionální determinanty. Pohřichu však zatím tento aparát gramatické explikace není ve slovnících ruštiny (i jiných jazyků) uspokojivý, vykazuje mnoho mezer a nedůsledností. Na to kriticky poukázal již V. V. Vinogradov, významným způsobem zasáhnoucí v sovětské jazykovědě do teorie slovního spojení; v. *Grammatika rusckogo jazyka*, izd. AN SSSR, M. 1954, II, část 1, str. 18.

* Tuto myšlenku, která se nám vtírala už dříve při pročítání syntagmatického oddílu v akad. skladbě ruštiny, rozvedla a doložila řadou dokladů N. Ju. Švedovová v nedávné době v stati *Determinirujuščij ob'jekt i determinirujuščee obstojaťelstvo kak samostojatelnyje rasprostraniteli predloženiija*, VJa 1964, 6, 77—93. Její stať má velmi důležitý význam a nelze ji neuvítat, třebaš ještě některé věci zůstaly pouze v náznaku.

⁹ Srov. mj. F. Mikuš, *Le syntagme est-il binaire?*, Word 3 (1947), 32—38.

¹⁰ Velmi zajímavým způsobem pojednává o těchto záležitostech I. Poldauf v článku *The third syntactical plan*, TLP I (1964), 241—255.

¹¹ V této souvislosti se nabízí připomenout, že difúzně vztážený dativ máme vlastně také v konstrukcích (velmi starobylých), které vyjadřují vztah vlastnictví, totiž typ lat. *Mihi est liber — Mám knihu*. Srov. rus. А на ужин вам будут творожники — *Na večeri budete mít tvarohové smaženky* (Panova); Тебе письмо, Танюша — *Máš (tu) dopis* (Kara-vajeva); Вот вам деньги — *Zde máte peníze* (přv. smysl: „hle, peníze vám, pro vás“); Нет меры хмелю русскому (Nekrasov); Всем будет место — *Všichni budou mít* (n. pro všechny bude) *místo* (Čechov).

Difúzně dependentní na celém predikačním jádru bývá také infinitiv, srov. případy jako: Я уже найду средство помочь ему; Только бы он прислал ученого человека разтолковать (L. Tolstoj); strus. а тебе воду за ними носить пяти да подмыватися (Chož. Af. Nik. 27).

¹² Je to oračské stanovisko, než zastává V. V. Vinogradov; ten případy jako делаться сильным, являться незваным, становиться мудрым, спать одетым výslovně ze sféry oddílů o slovním spojení vylučuje. V. *Grammatika ruskogo jazyka*, izd. AN SSSR, II/1, 22. Vlivem této simplifikující premisy byla zcela okrajově pětitem odbyta tolik charakteristická slovní spojení, jako jsou поспушить в летчики, произвести в полковники, v. str. 166.

¹³ K otázce přívlastku vzniklého nominalizační transformací z predikativního determinantu v. R. Mrázek, *Sintaksičeskije otnošenija i členy predloženiija*, ŠPFFBU, A 9, 1961, 56.

¹⁴ I když ve světle moderních postupů se mohou některé spory probíhající v „tradiční“ teorii skladby zdát jako zohla zbytečná scholastika (např. objekt či příslov. určení?, spona či ne spona?), těžko je možno se smířit s tvrzením, jako by snad objektové pády byly i v případech tohoto druhu: прыгнуть с вышки, привыкнуть с детства (Papp, *Transformacionnyj analiz...*, 10).

¹⁵ Něco jiného ovšem je skutečnost, že ojedinele sloveso může mít u sebe intenční determinans buď objektový, nebo adverbialní, tj. determinaci už heterofunkční; srov. смотреть, глядит + на + akuz. // куда; сáhl на něco (= „dotkl se čeho“) // kam (pod stůl...).

¹⁶ Překlenutí bariéry mezi slovním spojením, větou a souvětím je vůbec příznačné pro transformační a generativní syntax.

¹⁷ K obligatorním determinantům srov. zejm.: M. Ivić, *O pojavama sintaksičke obaveznosti*, Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, VI, 1961, 180—190; Z. S. Harris, *String analysis of sentence structure*, The Hague 1962, str. 27; Je. A. Ivančikova, *O strukturnoj fakultativnosti i strukturnoj objazatelnosti v sintaksise*, VJa 1965, 5, 84—94.

¹⁸ Srov. též v autorově stati (R. Mrázek, *Sintaksičeskaja distribucija glagolov i ich klassy*, VJa 1964, 3, 50—62). Podobným směrem jsou zaměřeny výzkumy německých badatelů Bierwische, Hartunga a Mosche.

¹⁹ Srov. *Grammatika ruskogo jazyka*, izd. AN SSSR, 1954, II/1, 21, 56.

²⁰ Srov. např. *Sovremennij russkij jazyk* II, izd. Moskov. universiteta, 1964, 274.

²¹ Naštěstí transformační a generativní syntax se už podobných umělých zábran zřekla a operuje s verbálními konfiguracemi zcela volně prostě tak, že uvádí sloveso především v tvaru finitním. To je třeba rozhodně uvítat. Srov. např. S. K. Šaumjan, *Strukturnaja lingvistika*, Moskva 1965, passim.

²² Narážíme v oné knize kromě toho i na jiné mezery; namátkou připomínám např. neuvedení typových případů jako: приятнее вчерашнего, лучше твоего..., машинка сапоги стягивать, нож консервы открывать, клок веретья ноги утеплить (Leonov).

²³ Ostatně v knize *Grammatika ruskogo jazyka*, AN SSSR, 1954, jsou takové případy beztak uváděny — v jistém rozporu s územ na ostatních místech oddílů o slovním spojení — s finitní podobou nadřazeného slovesa, v. str. 213—214, 221 (II/1).

²⁴ Nejde tu o predikativní determinanty, jak ukazuje substitute: Сам Володя желает...; Помоги бедному другу. Предик. determinans máme v případech jako: Мы подошли к нему, слабому и жалкому; А пьяную ее полицейские по щекам бьют (Gor'ki).

K ПРОБЛЕМАМ СТРУКТУРНОЙ СИΝТАГМАТИКИ

Раздел о синтагматике (о словосочетаниях) должен найти подходящее место в структурном описательном синтаксисе и должен содержать обобщающее, типовое освещение всей допустимой взаимосочетаемости словоформ данного языка. Автор отстаивает идею полипроекции грамматической системы, высказывая в связи с этим свои соображения

по поводу разграничения морфологии и синтаксиса, а также по поводу раздела о т. наз. грамматической семантике. Структурная синтагматика может состоять из трех частей: (а) сводное описание явлений согласования, управления и примыкания, (б) типовой репертуар синтагм, (в) синтаксическая семантика и валентность словоформ.

Подробное описание употребления всевозможных адвербиальных падежей не может входить в синтагматический раздел, поскольку интерес представляют на этом уровне преимущественно лишь интенциональные определители. Далеко не все адвербиальные и другие определители составляют четкое двучленное словосочетание, есть еще определители „диффузно“ зависимые (т. е. „детерминирующие“, согласно терминологии Н. Ю. Шведовой) и „двузависимые“. Дается их анализ.

Рассматривается проблематика формальной зависимости определяющей части от господствующей части, и также объема управления. Структурная синтагматика не может не считаться со степенью обязательности или факультативности зависимых компонентов; отмечается сфера появления двучленных и трехчленных конфигураций с обязательными определителями. Автор критически относится к существующим взглядам на различение простых и сложных словосочетаний.

Приводится аргументация в пользу того, чтобы предикативные синтагмы не исключались из области всей синтагматики. Глагольные словосочетания выгодно указывать в форме 3 лица ед. числа глагола; с другой стороны, следует уделять внимание также соответственным номинальным трансформациям (с инфинитивом, причастием, деепричастием и отглагольным существительным).

В заключение автор затрагивает вопрос о синтаксических „частях речи“ в связи с их валентностью, и о взаимоотношении подчинительных и сочинительных построений. Структурная синтагматика должна усваивать достижения трансформационного и порождающего синтаксиса, преодолевая ненужные барьеры между синтагмой, простым предложением и сложным предложением, ибо зачастую все они оказываются изофункциональными.